

TiP v LRS¹

Bojan Himmelreich, **Pike, špekulanti in Trumanova jajca: preskrba prebivalstva Slovenije z blagom široke potrošnje v letih 1945-1953**. Celje : Zgodovinski arhiv, 2008. 367 strani.

Po tistem, ko nam je celjski zgodovinar in arhivist Bojan Himmelreich namesto žemlje že ponujal črni kruh (2001), kakor je poimenoval knjižno izdajo svojega magistrskega dela, v katerem je predstavil preskrbo z živili v Celju v času obeh svetovnih vojn, nas to pot vabi na popotovanje v kaotični in birokratsko zavozlani sistem preskrbe z blagom široke potrošnje v povojni Sloveniji.

Svojo knjigo, ki je njegov predelan in znatno koncentriran doktorat, je avtor uredil v 9 poglavij, s katerimi je skušal vsaj malo pomagati bralcu, ki se prebija skozi nepredstavljivo poplavo virov in podatkov, za katerimi slutimo metre in metre arhivskega gradiva, ki jih je moral med raziskovanjem pregledati in obdelati.

Svoj prikaz začenja z osvoboditvijo in opisom sistema racionirane preskrbe (do leta 1948), zaustavi pa se zlasti pri vključitvi Slovenije v enoten (jugoslovanski) sistem preskrbe, ponovni vzpostavitev trgovine (z začasno in nejevoljno sprejeto zasebno trgovino vred) in njeni (r)evoluciji v »neprofitno« posrednico dobrin med proizvajalci in potrošniki, ureditvi odkupa najpomembnejših živil in končno sistemu nakaznic. V prelomnem letu 1948 smo tudi v preskrbi obrnili nov list in prešli v sistem zagotovljene preskrbe, vedno več dobrin pa je z liste racioniranih prehajalo med dobrine v prosti prodaji. Pri preskrbi so še vedno favorizirali (težke) fizične delavce, med katere se je uspelo (zaradi »težjih« kart) pomešati celo številnim tovarišem iz upravnih struktur. Med letoma 1946 in 1950 so izvedli kar 20 prekategorizacij potrošnikov, vključenih v sistem organizirane preskrbe, tako da je na koncu obstajalo 10 delavskih in 9 ostalih kategorij (delno s posebnimi trgovinami). Upravičenost do subvencionirane preskrbe so potrjevali delodajalci in upravni organi (LO).

¹ Trgovina in preskrba v Ljudski republiki Sloveniji.

Leto 1950 je odneslo posebne trgovine za ljudi s »posebnimi« potrebami, iz nepregledne goščave različnih kategorij potrošnikov pa so se izluščile 3 osnovne kategorije nakaznic (delavske, navadne in otroške) ter 2 dodatni (za nosečnice in za vojaške vojne invalide). Režim je namesto z v preteklih letih pogosto uporabljeno palico sklenil pomigati s korenčkom – boni za (subvencionirane) nakupe blaga široke potrošnje, ki so jih delili prizadevnim tovarišem s podeželja kot del plačila za v sistemu odkupa prodana živila, ali delavcem, udamnikom in inovatorjem, ki so gradili socializem v tovarnah in rudnikih, kot del plače. S tem, ko se je vojna s svojim pomanjkanjem najosnovnejših dobrin (po avgustu 1951 je bil kruh v prosti prodaji) umikala v spomin, so rasle tudi želje in zahteve potrošnikov, ki jih je sistem premeteno negoval in spodbujal. Ljudstvu, lačnemu normalnosti so ponudili temelj jugoslovanske sreče – kredite, ki so ljudem približali radioaparate, najmodernejše pohištvo naših kombinatov, jedilne servise in nenazadnje modna oblačila, za katerimi so nekdanje le vzdihovali ob ogledu prvih filmov iz »onostranstva«. Potrošništvo na podeželju naj bi spodbujale celo potujoče trgovine, ki so ljudem na vasi vozile tisto,

za kar še sami niso vedeli, da potrebujejo. Vse to se je odvijalo hkrati s prizori iz znamenitega filma Rdeče klasje – brezobzirnimi »odkupi«, poniževanji in kaznovanji neposlušnih »kulakov«. Prav ta dvojnost porajanja skorajda normalnega potrošništva na eni in negovanje navideznega tovarištva ob kotlu (pospremljenega z revolucionarnimi ukrepi na puntarskem podeželju) na drugi strani, je tisti pravi portret povojne slovenske (in jugoslovanske) družbe. Slovence je v tem času poleg hranjenja »onostranske« Primorske, ki ga je sabotirala za-vezniška uprava, tepla tudi farizejska vnema republiških aparatčikov, ki so hoteli biti v svoji vnemi (ne prvič in ne zadnjič) bolj papeški od papeža ter se do pike držali sprejetih obveznosti in omejitev, ki so jih drugje jemali bolj življenjsko.

Kljub vsemu propagiranju tovarištva in enakih želodcev so še vedno obstajali bolj enaki tovariši (in tovarišice), ki so svoje osnovne potrebe zadovoljevali »mimo« uveljavljenih poti – šlo je za razne organe (ljudske milice, jugoslovanske armije, političnih organizacij), kulturnike, znanstvenike in učitelje, ki so že tedaj udejanjali znano marksistično maksimo: vsakomur po njegovih potrebah.

K lepi podobi lepega sistema je vsekakor sodil tudi turizem – sprva kot skorajda ganljiva skrb za junake vojne in junake dela ter osirotelo deco, kmalu pa tudi kot dobrodošel vir dragocenih deviz in sredstvo za širjenje resnice o državi delavcev in kmetov po vsem svetu (ali vsaj Evropi). A še to je birokratski socializem znal dodobra zavozlati in zakomplicirati – od nepogrešljivih nakaznic in pik, s katerimi so se morali ubadati gostinci, do blagohotnega nadzora ljudske milice (in drugih organov) nad dragimi (tujimi) gosti, da se jim pri nas ja ne bi kaj zgodilo.

Avtor nam prikaže praktičen izračun standarda in kupne moči prebivalstva izpred vojne in v začetku 50. let, ko se je krivulja obrnila navzgor (povojni generaciji je bilo sicer na voljo več denarja, a manj dobrin, ki so jih lahko kupili).

Ne smemo reči, da se država ni trudila – delavskemu razredu je ponudila posebne trgovine (magazine), ki so zaživel zlasti v okviru velikih rudarskih ali industrijskih kombinatov (delavci so opravili svoje nakupe kar med potjo z dela), za-

posleno ženo naj bi razbremenile delavsko-uslužbenske restavracije (DUR; bolj grešno imenovane »menze«), za zagotavljanje dodatne preskrbe ljudi (zlasti delavcev) pa so množično ustanavljali ekonomije (družbena kmetijska posestva). Človekovo slo po dobrinah so premeteno izrabili tudi pri dvigovanju storilnosti in motiviranju inovatorjev – udarnike in inovatorje so namreč nagrajevali z dodatnimi boni, kartami in (časovno omejenimi!) privilegiji pri preskrbi.

Preskrba prebivalstva je vseskozi (še zlasti v času krize) zelo zmuzljiv in za zlorabe dovzeten sistem, kar nam avtor obširno opiše v posebnem poglavju o kaznovanju tovrstnih prestopkov, na posamezne vrste zlorab pa opozarja tudi sproti v okviru vsakega poglavja.

Povojno Slovenijo so hranile in oblačile tudi številne organizacije (poleg RK in UNICEFA najbolj znamenita UNRRA), precejšnjo vlogo pa je odigrala tudi pomoč ZDA (delno ameriška, delno evropska, kupljena z ameriškim denarjem). V času vsesplošnega veselja nad dobljeno vojno in vzdušja bratstva v orožju, smo Slovenci v UNRRINIH paketih in ladijskih pošiljkah odkrivali tudi okus obljubljenе dežele – od »Trumanovih« jajc (v prahu) preko konzervirane govedine in žvečilnih gumijev do mleka v prahu in kavnega koncentrata.

Ko Bojan Himmelreich sklene knjigo s poglavjem o ureditvi osnovne preskrbe prebivalstva v nekaterih evropskih državah (Avstriji, Veliki Britaniji, Nemčiji in na Madžarskem), vemo o preskrbi, upravi in nenazadnje o življenju v povojni Sloveniji precej več, saj je avtor opravil obsežno in težaško delo, ki ga bomo znali ceniti tako ležernejši bralci kakor tudi raziskovalci, ki se šele podajajo na svoje raziskovalno popotovanje po polpretekli zgodovini Slovenije.

Aleksander Žižek